

Kungliga Vetenskapsakademien och det svenska samhället på 1700-talet

Persson, Mathias, *Det villrådiga samhället. Kungliga Vetenskapsakademiens politiska och ekonomiska ideologi, 1739–1792*, 340 s., Nordic Academic Press, Lund 2020.

DEN ÅR 1739 GRUNDADE Kungliga Vetenskapsakademien sammanförde under frihetstiden och den gustavianska tiden vetenskapsmän och beslutsfattare inom ekonomi och politik för att diskutera frågor inom samhällliga och vetenskapliga teman samt finna lösningar på dessa. Vetenskapsakademiens betydelse grundade sig i stort på att framför allt regenterna Adolf Fredrik och Gustav III var dess främjare och beskyddare. I sitt verk *Det villrådiga samhället* undersöker Mathias Persson, som år 2009 disputerade i 1700-talets idé- och lärdomshistoria vid Uppsala universitet, Vetenskapsakademiens politiska och ekonomiska synsätt under ett halvt århundrade, från dess grundande till Gustav III:s död. Han koncentrerar sig framför allt på att utreda olika former av den samhällssyn som uppstod inom akademiens krets och förhållandet mellan de makthållande eliterna.

Undersökningen är en noggrann, rent av pedantisk, beskrivning av de publicerade tal som hölls inom Vetenskapsakademien. Det handlar om de tal som hölls av akademiens preses, som byttes ut fyra gånger i året, de så kallade presidietalens innehåll samt de svar till dessa som utfärdades av akademisekreteraren. I sitt verk fokuserar Persson specifikt på dessa källor, av vilka han enligt källförteckningen haft tillgång till över 130. Han berättar emellertid inte på vilka grunder just dessa texter har valts ut som undersökningens fokus. Det är uppenbart att alla föredrag inte finns med; eftersom undersökningsperioden är över ett halvt sekel torde de publicerade presidietalen vara över tvåhundra och de av sekreteraren författade svaren till dessa lika många.

I vilket fall som helst har Persson omsorgsfullt gallrat sitt material och komprimerat själva brödtexten till 240 sidor, utöver vilka slutnoterna utgör omkring 70 sidor. Han känner rätt väl till den mest centrala forskningslitteraturen kring det aktuella temat. Tyvärr följer litteraturen inte alltid naturligt med undersökningen, utan ”glöms bort” i inledningen till respektive kapitel, varefter författaren nästan uteslutande hänvisar till de föredrag ur källmaterialet som han specifikt studerat. Resultatet blir en

undersökning med stark grund i empirin, som dock inte för någon särskilt bred diskussion med tidigare forskares synpunkter. Faktum är nämligen att många av bokens utmärkta observationer redan gjorts i riklig mängd i tidigare forskning utifrån en aning annorlunda källmaterial. Genom att kombinera synpunkter från tidigare forskning med sina egna hade Persson sannolikt kunnat gå ännu mer på djupet i sitt ämne.

Grundandet av Kungliga Vetenskapsakademien sammanfaller med hattarnas intåg vid makten. En stor del av akademins medlemmar (från början sextio och sedan hundra) stödde hattarnas näringspolitik. Författaren hade kunnat ge mer bakgrund till undersökningens tema och genom den bredare presentera de skrivande aktörernas bakgrund, som han nu knappt alls öppnar upp. Akademins medlemmar tillhörde naturligtvis vetenskapens republik, där alla åtminstone i teorin var jämbördiga, men det hade ändå varit på sin plats att reflektera över varför medlemmarnas aktivitet och verksamhet uppvisar så stora kvalitetsskillnader. Enligt Sten Lindroth (*Svensk lärdomshistoria 3. Frihetstiden*, Stockholm: Norstedts 1978, s. 50–52) tillhörde omkring nittionio procent av medlemmarna under frihetstiden den högre adeln – de var ledande ämbetsmän i de centrala myndigheterna, generaler eller medlemmar av Stockholms förmögna Skeppsbroadel. Arton procent av medlemmarna var studenter, minst sex procent var präster och resten var läkare, ingenjörer och fortifikationsofficerare i specialstyrkorna. Lindroth uppskattar att närmare hälften av alla medlemmar under frihetstiden var ”amatörer”. Vilken effekt kan detta ha haft på innehållet i de publicerade föredragen och hur kan man nyttja dem med en tillräckligt källkritisk analys? Persson avrundar sitt verk på ett intressant sätt, genom att hänvisa till Fritz K. Ringers mandarinkoncept. Med mandariner avser Ringer framför allt den lärda elitens representanter, som producerar betydande samhällsinformation för den stora allmänheten. Till sist avslutar Persson genom att med fog konstatera om personerna för sin undersökning: ”[M]ed lite god vilja går det att betrakta ledamöterna som proto-mandariner” (s. 242).

Författaren påpekar dessutom att ”vetenskapsakademien kan ses som en del av en politisk kultur” (s. 17). Det här stämmer säkert, men just därför hade han kunnat fördjupa detta tema något. Speciellt frihetstiden skulle ha erbjudit goda möjligheter för att undersöka särskilt växelverkan mellan de styrande och de styrda även ur den politiska kulturens perspektiv. Persson slår med all rätt fast att medlemmarna i sina skrifter i huvudsak betonade en klar uppfattning om att allmogen måste kontrolleras och att de överlag inte litade på folkets förmåga att självständigt utveckla näringslivet. Resultatet ligger på så sätt i linje med de observationer som tidigare forskning lagt fram, men i detta sammanhang hade det måhända varit möjligt att undersöka till exempel enskilda medlemmars aktivitet i helt andra verksamhets-

miljöer. Många preses var också aktiva representanter för adeln och borgerskapet i riksdagen, men verkade de alls för samma saker under riksdagen som de talade om i sina egna små kretsar? Författaren presenterar även fall där en avgående ordförande tackades för arbetet för sitt stånd (s. 144). Genom att till exempel fokusera på några av politikerna i framkant hade det med relativt liten ansträngning varit möjligt att bekräfta saken, antingen genom de korta biografierna i *Svenskt biografiskt lexikon* eller rent av med hjälp av de olika ståndens riksdagshandlingar som är tillgängliga på nätet.

Talarnas grundtanke om den mänskliga naturen är rätt pessimistisk (undantag nämns dock till exempel på s. 92). Däremot upplevde de sig vara väldigt nöjda med sin egen grupp och med sig själva, och de kom även ihåg att i sina tal återkommande tacka Hans Kungliga Majestät för hans förträfflighet.

Detta handlande inom en viss slags bubbla är en intressant observation. Men hade skribenternas bakgrund betydelse för hur de hanterade den här typen av (eller andra centrala) teman? Det hade också på flera ställen varit önskvärt att talarens yttranden tydligare hade kopplats till den tidsperiod under vilken talen hölls. Nu är tidsramen ofta svår att få grepp om i brödtexten eller ens i noterna, där det endast finns en kort hänvisning till den publicerade textens rubrik utan tryckår.

Undersökningen betecknas som idéhistorisk, men inte som begreppshistorisk. Trots det konstaterar författaren själv att det ibland – sannernigen – finns skäl att fördjupa sig även i terminologin (s. 19). Valet av perspektiv har lett till att innehållet i olika tal presenteras genom att ganska allmänt referera dem. Upphovsmännens texter behandlas smidigt, men någon särskilt analytisk behandling är, utifrån det valda perspektivet, inte alltid möjlig.

Årtalen i verket är delvis systematiska och delvis kronologiska. Författaren motiverar sitt val och är mycket väl insatt i sitt källmaterial. Som jag redan nämnt hade jag ändå önskat en grundligare fördjupning i respektive skribents bakgrund, om vilken man endast ett fåtal gånger får tilläggsinformation. Det verkar trots allt som att var och en har talat om de saker som varit viktiga för dem själva – ”varav hjärtat är fullt talar munnen”, som man brukar säga. Trots det har upphovsmännens sociala och samhällsliga bakgrund även en stor källkritisk betydelse. Även om metoden är idéhistorisk, är det viktigt att i en undersökning av denna typ av organisation också beakta tidsperioden och möjliga (samt troliga) politiska tendenser. På många ställen lyckas Persson väl, till exempel när han behandlar Adolf Fredriks ställning i akademien före och efter det misslyckade försöket till statskuyp år 1756.

Kungliga Vetenskapsakademien fokuserade framför allt på nyttiga vetenskaper och på att främja branscher kopplade till dessa. I verksam-

hetens kärna låg matematik, andra naturvetenskaper och teman kopplade till handel, ekonomi och manufakturer. Utifrån detta förhållande verkar medlemmarna ha inspirerats ovanligt mycket av händelserna i sitt hemlands historia. Medlemmarna använde framför allt Gustav Vasa som förebild, något som var rätt allmänt under den här tidsperioden. På samma sätt verkar talarna ha sporrats av många utländska historiska märkesmän och dessas gärningar. I detta sammanhang hade det varit intressant att få läsa mer noggrant om de källor som talarna hänvisade till: många av de exempel som Persson lyfter fram behandlar nämligen sådant som under publiceringstiden i själva verket inte kan anses ha varit allmänkunskap.

Mathias Perssons *Det villrådiga samhället* är en intressant och grundlig empirisk undersökning om 1700-talets politiska och ekonomiska kretsar, vilken kommer att vara till stor hjälp även för dem som i framtiden undersöker detta ämnesområde.

Petri Karonen